

1. Проект Закону про соціальні підприємства (реєстр. № 10610 від 14 червня 2012 р.). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10610&skl=7
2. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
3. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. К.: Атіка, 2005. 624 с.
4. Андрєєва О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін. Господарське право України: підручник : у 2 ч. Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. Ч. 1. 340 с.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 18–22. Ст. 144. (Із змінами).
6. Про соціальні послуги: Закон України 19 червня 2003 р. № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 358. (Із змінами).
7. Гришина Я. С. Публично-правовые средства обеспечения социально-имущественных потребностей в механизме правового регулирования социального предпринимательства / под ред. проф. Н. А. Баринаова. Саратов: Издательство «Слово», 2013. 312 с.

DOI 10.31558/2518-7953.2018.1-2.9

УДК 342.951

Н. І. Білак

заступник начальника

Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції з питань дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ТОВАРІВ, ЩО МІСТЯТЬ ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ключові слова: правовідносини, об'єкти права інтелектуальної власності, суб'єкти правовідносин, переміщення товарів, правовласник, державні органи, неурядові організації, митні органи.

Право інтелектуальної власності, яке останнім часом розвивається динамічно, заповнило майже всі сфери суспільного життя. Не є винятком і митно-правова сфера.

Дослідження складу суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах щодо переміщення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, має як

теоретичне, так і практичне значення. Зокрема, опрацювання цього питання має значення для визначення ролі і компетенції кожного із суб'єктів таких правовідносин.

Доцільно відзначити, що коло суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах щодо переміщення товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, є досить значним та визначено великою кількістю нормативно-правових актів різного ієрархічного рівня.

Дослідженню питання правовідносин присвячено праці багатьох вчених. Зокрема, варто відзначити підручник «Загальна теорія права» (том II) за редакцією С. С. Алексєєва, в якому автор розкрив правову природу, охарактеризував види, проаналізував зміст та суб'єктів правовідносин [1, с. 82–290]. Праця С.С. Алексєєва стала підґрунтям для подальших досліджень іншими вченими різновидностей правовідносин, в тому числі й митних. М. С. Кельман та О. Г. Мурашин у підручнику «Загальна теорія держави і права» здійснили класифікацію суб'єктів правовідносин і надали характеристику кожному із них [2, с. 298]. Питанню вивчення суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності присвячено дослідження О. І. Харитонової, а суб'єктів митних правовідносин – праці А. М. Козирінта С. В. Халіпова. Водночас комплексно тема суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах щодо переміщення товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, досі не досліджувалась, що зумовило необхідність у висвітленні зазначеного питання та свідчить про його актуальність.

Метою дослідження є розкриття сутності правовідносин, які виникають при переміщенні через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, та розробка класифікації суб'єктів, які безпосередньо беруть участь у цих відносинах.

Правовідносинам, які виникають при переміщенні через митний кордон України товарів з об'єктами прав інтелектуальної власності властиві певні особливості, обумовлені специфікою предмету нормативного регулювання, який має ознаки, притаманні як цивільним, так і митним правовідносинам. Тобто, такі відносини за своєю природою не є однорідними, що зумовлює необхідність визначення видових ознак, притаманних саме їм.

За загальним правилом під правовідносинами розуміють суспільні відносини, змістом яких є суб'єктивні права та юридичні обов'язки осіб, що охороняються державою.

О. С. Іоффе сутність правовідносин вбачав у тому, що вони існують лише як взаємовідносини людей і є суспільними відносинами. Науковець стверджував, що «правовідносини не відокремлені від інших суспільних відносин, але знаходяться із ними у тісному й безпосередньому зв'язку. Лише визначення цього зв'язку дозволить з'ясувати роль і значення правових відносин у суспільному

житті та на цьому підґрунті виявити їх особливі властивості й спеціальне призначення» [3].

Митні правовідносини у сфері захисту прав інтелектуальної власності – це врегульовані нормами адміністративного (митного) права організаційно-управлінські та контрольно-безпекові відносини, що засновані на факті переміщення через митний кордон товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Практично не дослідженою, на думку О. І. Харитонової, залишається й така категорія, як «правовідносини інтелектуальної власності», оскільки автори наукових праць відразу переходять до наукового аналізу відповідних прав [4].

Глибока наукова дискусія розгорнулася й навколо структури правовідносин. Так, О. С. Іоффе спочатку елементами будь-яких правовідносин називав суб'єкт, об'єкт, правомочності та обов'язки [3], а пізніше (разом із М. Д. Шаргородським) – суб'єкти, між якими відбуваються правовідносини, зміст (правомочності та обов'язки суб'єкта, спрямовані на об'єкт), а також об'єкти, на які вони спрямовані [5].

На думку С. С. Алексєєва, до складу правовідносин входять: зміст правовідносин (матеріальний – поведінка суб'єктів і юридичний – суб'єктивні юридичні права й обов'язки); суб'єкти права, тобто учасники правовідносин; об'єкти правовідносин [1].

Сьогодні вчені-юристи, досліджуючи суб'єкта правовідносин, відмежовують його від суб'єкта права, зважаючи на те, що правовідносини – не єдина форма реалізації норм права. Виходячи із такої тези, суб'єкт правовідносин хоча і розуміється як суб'єкт права, який вступив у правовідношення для реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, але наголошується, що поняття суб'єктів правовідносин і суб'єктів права не завжди збігаються, суб'єкт права не завжди є водночас суб'єктом правовідносин [6, с. 21–22].

За дещо іншим, але не принципово відмінним підходом, суб'єкти правовідносин конкретизуються і розглядаються як індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин – носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [2, с. 298–299].

В останньому із наведених визначень поняття «суб'єкт правовідносин» для дефініціювання послуговується терміном «учасник правовідносин». Подібні тенденції простежуються й у інших дослідженнях. Наприклад, зустрічається розуміння суб'єкта правовідносин як володільця конкретного права, що знаходиться у правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких покладаються обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи [7, с. 331].

У теорії права існує велика кількість підходів до класифікації суб'єктів правовідносин. Зокрема, М. С. Кельман здійснює класифікацію видів суб'єктів право-

відносин, виокремлює фізичних осіб (громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства), посадових осіб (представники влади, особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки), соціальні організації (держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи), соціальні спільності (народ, нація, населення, територіальні громади та ін.) [2, с. 299].

Слід відмітити, що саме поняття «суб'єкт митних правовідносин» є теоретичним і відсутнім у митному законодавстві. Немає і єдиного системного підходу до класифікації суб'єктів таких правовідносин.

А. М. Козирін суб'єктів митних правовідносин поділяє на індивідуальні і колективні [8, с. 20]. С. В. Халіпов всіх учасників митних відносин розділяє на дві групи: 1) митні органи та їх посадові особи; 2) інші учасники митно-правових відносин, до яких зокрема належать: перевізники; особи, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон, або особи, які здійснюють діяльність, пов'язану з переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон; особи, які працюють у галузі митної справи; особи, які надають сприяння (допомогу) у провадженні митного оформлення та контролю; інші або факультативні учасники митних правовідносин (наприклад, власник прав інтелектуальної власності, який звернувся із заявою про захист його прав у зв'язку з переміщенням через митний кордон товарів) [9, с. 65–70].

Особливість правовідносин, які виникають при переміщенні та сприянні захисту прав інтелектуальної власності через митний кордон України товарів, що містять такі об'єкти, полягає в тому, що вони врегульовані в основному нормами митного та цивільного права, в окремих випадках й адміністративного та кримінального законодавства.

Залежно від суб'єктного складу правовідносин із переміщення товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, їх характеристика може істотно відрізнятись. Так, якщо, наприклад, відносинам між власником товару та митним органом притаманний диспозитивний характер, то правовласнику та митному органу притаманна рівність у відносинах.

Характеризуючи правовідносини з приводу переміщення через митний кордон України товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, можна дійти висновку, що цим правовідносинам притаманні такі основні ознаки: 1) як правило, юридична рівність їх суб'єктів; 2) регулювання суспільних відносин нормами митного, цивільного, адміністративного та кримінального права; 3) надання суб'єктам митних і цивільних відносин прав та обов'язків, передбачених нормативно-правовими актами, що є джерелами різних галузей права.

Разом з цим, спроб класифікувати суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах при переміщенні через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, у юридичній науці не здійснювалось.

У зв'язку з цим та за допомогою проведення аналізу повноважень державних органів та їх посадових осіб, прав та обов'язків осіб, які тією чи іншою мірою беруть участь у митно-правових відносинах, пов'язаних з переміщенням через митний кордон України товарів, які містять об'єкти прав інтелектуальної власності, доцільно здійснити класифікацію суб'єктів таких правовідносин. При цьому суб'єктів, які беруть участь у зазначених правовідносинах, можна досліджувати в широкому і вузькому значенні.

У широкому значенні у перелік таких суб'єктів можна включити центральні органи державної влади, до компетенції яких віднесені загальні питання щодо регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, такими суб'єктами є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), міністерства (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Міністерство внутрішніх справ України; Міністерство аграрної політики та продовольства України, інші) та ін.

Однак, у рамках цього наукового дослідження буде доречним більш детально зупинитись на вузькому розумінні суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах з переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти прав інтелектуальної власності. У вузькому розумінні до кола зазначених суб'єктів можна віднести тих, які безпосередньо беруть участь у правовідносинах саме на митному кордоні та про які йдеться у главі XIV Митного кодексу України (далі – МК України) [10].

Останніх суб'єктів правовідносин можна класифікувати на дві групи: 1) суб'єкти, які забезпечують захист та охорону прав інтелектуальної власності на митному кордоні, наділені державно-владними повноваженнями; 2) суб'єкти, які не наділені державно-владними повноваженнями та безпосередньо беруть участь у переміщенні товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності.

До суб'єктів першої групи пропонується віднести митні органи, державного експерта та суд, а до суб'єктів другої групи – правовласника (його представника); декларанта; власника товару, перевізника (особу, яка переміщує товар з ознаками порушення прав інтелектуальної власності).

Серед суб'єктів охорони прав інтелектуальної власності особливе місце займають митні органи. Митними органами є: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику; митниця та митні пости.

Центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра фінансів є Державна фіскальна служба України (далі – ДФС) [11].

Правовий статус ДФС визначено у Положенні про Державну фіскальну службу України, затвердженому постановою КМУ від 21.05.2014 р. № 236 [12].

Одним із основних завдань ДФСУ є реалізація політики у сфері державної митної справи, яке забезпечується через вжиття системи адміністративно-правових заходів, спрямованих на захист прав інтелектуальної власності, у процесі зовнішньоекономічної діяльності, зокрема: ведення митного реєстру; оприлюднення переліку об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру, на офіційному веб-сайті; створення системи підрозділів, до компетенції яких відносяться питання захисту прав інтелектуальної власності; недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів; боротьба з митними правопорушеннями; організація взаємодії з іншими державними органами; надання підпорядкованим територіальним органам методичних рекомендацій з питань захисту прав інтелектуальної власності, тощо. В складі ДФСУ функціонує Департамент організації митного контролю та оформлення.

Митниця є митним органом, який у зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи, та одночасно є територіальним органом ДФСУ та підпорядковується йому. В митницях функціонують спеціальні підрозділи, до компетенції яких віднесено сприяння захисту прав інтелектуальної власності.

Митним постом є митний орган, який входить до складу митниці як відокремлений структурний підрозділ і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи.

Безпосереднє здійснення захисту прав інтелектуальної власності здійснюється в пунктах пропуску під час переміщення товарів через митний кордон України.

На окрему увагу при характеристиці суб'єктів правовідносин з переміщення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, заслуговує такий учасник як експерт. У разі якщо протягом визначених МК України строків порушення прав інтелектуальної власності під час переміщення через митний кордон України товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, буде підтверджене висновком експертизи, проведеної відповідним уповноваженим органом, то митний орган порушує справу про порушення митних правил, а товари – безпосередні предмети правопорушення вилучаються. Тобто, наявність експертизи є підставою для порушення справи про митні правопорушення.

Судом здійснюється розгляд справ про порушення митних правил, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності; приймаються процесуальні рішення (ухвали), які необхідні для призупинення митного оформлення більше 10 днів; розглядаються питання щодо оскарження дій посадових осіб, вилучення товарів з обігу, тощо.

Характеризуючи другу групу суб'єктів, необхідно сказати, що згідно з п. 47 ст. 4 МК України правовласником визнається особа, якій відповідно до закону

належать майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності, або особа, яка діє від її імені в межах наданих повноважень [10].

В цивільному законодавстві суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до Цивільного кодексу України, іншого закону чи договору.

Правовласник згідно з МК України має такі основні права: подавати до ДФСУ заяву про сприяння захисту належних йому майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності шляхом внесення відповідних відомостей до митного реєстру; звертатись до суду з метою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності; інформувати митний орган, що призупинив митне оформлення товарів, про звернення до суду з метою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності; звертатись до митного органу з письмовим вмотивованим клопотанням про продовження строку призупинення митного оформлення; звертатись протягом установлених МК України строків до митного органу з письмовою заявою про надання згоди на поновлення митного оформлення товарів; у разі призупинення митним органом митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності за відсутності вагомих причин вважати такі товари контрафактними (у такому разі правовласник не має права вимагати знищення такого товару від його власника); брати проби (зразки) товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, і передавати їх на експертизу.

Одночасно правовласник наділений такими обов'язками як: повідомляти ДФСУ про припинення чинності чи визнання недійсним права інтелектуальної власності, а також про часткову або повну передачу прав на об'єкт права інтелектуальної власності, відомості щодо якого внесені до митного реєстру; використовувати інформацію, отриману ним від митного органу, лише для цілей, пов'язаних із призупиненням митного оформлення товарів; відшкодувати декларанту та іншим особам витрати та збитки, спричинені призупиненням митного оформлення; забезпечити проведення експертизи та надати митним органам висновок за результатами її проведення; надавати на запит митного органу інформацію, яка може допомогти у підтвердженні або спростуванні наявності порушення прав інтелектуальної власності.

Ще одним суб'єктом, який бере участь у правовідносинах при переміщенні через митний кордон України товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності, є власник товару.

Ю. О. Медвідь зазначає, що до перетину митного кордону відповідальність за товари несе їх власник або уповноважена ним особа, після випуску товарів на відповідну митну територію право власності на товари у зв'язку з їх подальшим

продажем переходить до різних осіб, що ускладнює встановлення відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності [13, с. 159].

Власник товару відповідно до МК України поряд з митним органом, декларантом наділений правом на відшкодування правовласником витрат, пов'язаних із зберіганням товарів, митне оформлення яких призупинено на підставі ст. 400 МК України.

Під особою, яка здійснює ввезення на митну територію України або вивезення з цієї території товарів, розуміється декларант, правовий статус якого (обов'язки, права і відповідальність) передбачений ст. 266 МК України.

Крім цього, в МК України наводиться визначення поняття «митного брокера», під яким розуміється підприємство, що надає послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України.

Розглядаючи поняття «власник товарів», необхідно звернути увагу на те, що в митному законодавстві відсутнє визначення цього поняття, що призводить на практиці до неправильного його застосування в процесі сприяння захисту прав інтелектуальної власності. Наприклад, при призупиненні товарів, переміщуваних в експрес відправленнях за підозрою в порушенні прав інтелектуальної власності, виникає спірне питання з приводу того, хто є власником товару, оскільки право власності на товар переходить з моменту отримання товару, який пересилається.

Чітке закріплення в митному законодавстві визначення поняття «власник товару» має практичне значення, оскільки від такого визначення залежить правильне розуміння правового статусу його, як суб'єкта у процесі захисту прав інтелектуальної власності на митному кордоні, зокрема обсягу прав, обов'язків і відповідальності.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що кожний суб'єкт правовідносин, який бере участь у переміщенні через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, наділений різними права та обов'язками, притаманними лише йому. У зв'язку з цим здійснення класифікації цих суб'єктів та узагальнення їх компетенцій націлено на покращення розуміння обсягу можливих прав та обов'язків, що на практиці сприятиме уникненню порушень митного законодавства.

Окрім цього, необхідно зазначити, що через тенденцією розвитку митно-правових відносин та відносин права інтелектуальної власності розширюється і коло їх суб'єктів, що зумовлює перспективу подальших дослідження обраної теми.

1. Алексеев С. С. Общая теория права. Москва: Юридическая литература. 1982. Т. 2. 359 с. URL: <http://www.kursach.com/biblio/0010003/026.htm>
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
3. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_50.html
4. Харитоновна І. О. Правова природа права інтелектуальної власності. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/529/Haritonov_E_O_Klasifikatsiya_tsivil_pravovidnosyn.pdf?sequence=1
5. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. Москва: Госюриздат. 1961. 381 с. URL: <http://www.kursach.com/biblio/0010011/402.htm>
6. Дашковська О. О. Юридична особа як суб'єкт правовідносин: загальнотеоретичний підхід. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 21–25.
7. Харитоновна О. І. Суб'єкти та об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 329–335. URL: <http://www.apdp.in.ua/v59/44.pdf>
8. Казырин А. Н. Таможенное право России. Общая часть: учебное пособие. Москва: Фирма «СПАРК», 1995. 134 с.
9. Халипов С. В. Таможенное право (Таможенное регулирование внешнеэкономической деятельности). Москва: ИКД «Зеркало-М», 2001. 272 с.
10. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № № 44–48. Ст. 552.
11. Про утворення Державної фіскальної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160. *Офіційний вісник України*. 2014. № 46. Ст. 1213.
12. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. *Офіційний вісник України*. 2014. № 55. Ст. 1507.
13. Медвідь Ю. О. Організація діяльності митних органів ЄС у сфері захисту прав інтелектуальної власності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5. Т. 1(216). С. 159–164.